

โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมจากชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองพิษณุโลก¹

Cultural Worldviews of Ethnic Rice Names in Phitsanulok

สถิตาภรณ์ ศรีหิรัญ² อัญชลี ลิงห์น้อย วงศ์วัฒนา³
Satitaporn Srihirun² Unchalee Singnoi Wongwattana³

Received: March 1, 2023

Revised: March 8, 2024

Accepted: March 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองพิษณุโลกในเอกสารของกรมวิชาการเกษตรเรื่อง พันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย (2543) โดยศึกษาวิเคราะห์จากกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยคือชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองพิษณุโลก 3 หมวดความหมาย ได้แก่ หมวดความหมายคุณลักษณะ หมวดความหมายคนหรืออวัยวะของคน และหมวดความหมายสถานที่ 146 ชื่อพันธุ์ เป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยา

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง อัตลักษณ์ ภูมิปัญญา และโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมจากชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองภาคเหนือตอนล่าง : การศึกษาแนวบรรพคดีศาสตร์ปริชานเพื่อการพัฒนา หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

² นิสิตดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Doctoral Degree's student in Linguistics, Faculty of Humanities, Naresuan University)

E-mail: satitaporns@gmail.com

³ ศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาภาษาศาสตร์ คติชนวิทยา ปรัชญา และศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Professor Dr., Department of Linguistics Folklore Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Naresuan University) E-mail: unchalees@nu.ac.th

ภาษาศาสตร์โดยอาศัยกรอบแนวคิดภาษาสัมพัทธ์เป็นสำคัญ และใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงมานุษยวิทยาคือการออกภาคสนาม โดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม แบบเข้าร่วมระดับน้อย ผลการวิจัยพบโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม 11 ประการ ได้แก่ ระบบคิดของชาวนาในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิธีการดำรงชีวิต ภาษาเก่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ความเชื่อ ค่านิยมในสังคม ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ระบบครอบครัวและเครือญาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี และระบบการปกครอง

คำสำคัญ: ชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมือง, โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม, มานุษยวิทยาภาษาศาสตร์

Abstract

This research aims to analyze the cultural worldviews reflected in the Ethic rice names in Phitsanulok province, as documented by the Department of Agriculture in the publication "**Thai ethic rice varieties**" (2000). The study employs an anthropological linguistic framework to investigate 146 rice varieties categorized into three semantic fields: characteristics, human or body parts, and places. Utilizing the framework of linguistic relativity, the research methodology involves fieldwork through participant observation with a minimal level of involvement. The results of the study reveal the cultural worldviews comprising 11 elements: the traditional agricultural worldview, local wisdom, ways of life, ancient language, natural and physical environment, beliefs, social values, subsistence economy, family and kinship systems, cultural customs and traditions, and governance systems.

Keywords: Ethnic rice names, Cultural Worldviews, Anthropological Linguistics

บทนำ

ชื่อพันธุ์ข้าวมีความหมายที่น่าสนใจศึกษา ทว่าที่ผ่านมายังไม่มีการศึกษาความหมายของชื่อพันธุ์ข้าวอย่างจริงจัง แต่มีการเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการตั้งชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทยว่าตั้งชื่อตามสิ่งใดบ้าง เช่นตั้งตามชื่อคน ตามชื่อดอกไม้ และชื่อสัตว์ ตลอดจนรวมถึงการตั้งชื่อที่บอกความหมายและชื่อที่แสดงความรักชาติ (วิชาการเกษตร, กรม, 2543) อย่างไรก็ตามก็ตีความหมายของชื่อพันธุ์ข้าวมีคุณค่าในแง่ที่สามารถสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมได้เมื่อศึกษาเชิงมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ ตามแนวคิดภาษาสัมพัทธ์ (Linguistic Relativity) ของ Whorf – Sapir (Whorf B.L., 1964 อ้างถึงใน สนิท สมัครการ, 2518) ทั้งนี้ แม้วานับแต่อดีตจวบจนปัจจุบันจะมีการศึกษาโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวและชาวนาหรือวัฒนธรรมข้าวอย่างกว้างขวาง แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาซึ่งใช้ระเบียบวิธีวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยา เช่นการวิจัยเรื่อง **วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่ และการเปลี่ยนแปลง** ของงามพิศ สัตย์สงวน (2545) นอกจากนั้นเป็นการศึกษาเชิงสังคมศาสตร์ เช่นการวิจัยเรื่อง **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต** ของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2563) ซึ่งใช้ทั้งระเบียบวิธีวิจัยภาคสนามและการวิจัยเอกสาร และส่วนหนึ่งของผลการวิจัยเป็นโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมคือการทำนาในอดีตอาศัยแรงงานคนในครอบครัว อีกทั้งมีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethno graphic research method) ของ ฐานิตา บุญวรรณ (2562) เรื่อง **ดิน น้ำ ข้าวและชาวนา: ชาติพันธุ์วรรณาของชาวนาบางระกำ** ซึ่งใช้ระเบียบวิธีวิจัยภาคสนามเก็บข้อมูลที่อำเภอบางระกำ พิษณุโลก และใช้การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ทั้งนี้ สังเกตได้ว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสารและการออกภาคสนามซึ่งต่างก็ให้ผลการวิจัยที่มีคุณค่า ดังนั้นบทความวิจัยเรื่องนี้จึงศึกษาโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองพิษณุโลกโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทั้งสองประเภทผสมผสานกัน ซึ่งคาดว่าจะช่วยให้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีความแน่นแฟ้นมากกว่าการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเพียงอย่างเดียว

อนึ่ง เนื่องจากจำนวนชื่อพันธุ์ข้าวของทุกจังหวัดทั่วประเทศซึ่งรวบรวมไว้ในแหล่งข้อมูลคือเอกสารวิชาการเรื่อง **พันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย** (กรมวิชาการเกษตร, 2543)

มี 5,928 พันธุ์ บทความวิจัยเรื่องนี้จึงสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก 208 ชื่อพันธุ์ เพราะเป็นจังหวัดที่มีจำนวนพันธุ์ข้าวมากที่สุดของกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีพื้นที่ปลูกข้าวมากที่สุดในประเทศ (ชัยวัฒน์ เสาเจริญสุข, 2566) แล้วคัดเลือกที่มีความหมายเป็นคุณลักษณะ คนหรืออวัยวะของคน และสถานที่ ซึ่งเป็นหมวดความหมายที่มีอัตราการปรากฏมากที่สุด 146 ชื่อพันธุ์ แล้วนำไปศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก โดยใช้กรอบเกณฑ์การวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมตามแนวคิดของ อัญชลี สิงห์น้อย วงศ์วัฒนา ที่ได้จากการศึกษาโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมของชาวไทดำ (2559) และโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมของชาวไทครั่ง (2560) 12 ประการ ได้แก่ ระบบคิด ภูมิปัญญา วิธีการดำรงชีวิต ภาษาเก่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ความเชื่อ ค่านิยมในสังคม ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ระบบครอบครัวและเครือญาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบอาวุโส และประสบการณ์ร่วม ประกอบกับใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงมานุษยวิทยาคือการออกภาคสนาม โดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม แบบเข้าร่วม ระดับน้อย ตามแนวคิดของ งามพิศ สัตย์สงวน (2551) โดยคาดว่าผลการวิจัยที่ได้จะสอดคล้องตามแนวคิดภาษาสัมพันธ์ กล่าวคือชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกเป็นแหล่งของโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม สามารถสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมอย่างกว้างขวางครอบคลุมตามกรอบเกณฑ์ของการวิเคราะห์ข้อมูล อีกทั้งได้ผลการวิจัยซึ่งเป็นแนวทางนำไปสู่ความรู้เรื่อง “โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย” ในที่สุด

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก

วิธีการวิจัย

วิธีการวิจัยเรื่องนี้ ได้แก่กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา และวิธีการศึกษา ดังนี้
กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา

ชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกในเอกสารวิชาการของกรมวิชาการเกษตรเรื่อง **พันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย** (2543) เฉพาะที่มีความหมายเป็นคุณลักษณะ คนหรืออวัยวะของคน และสถานที่ ซึ่งเป็นหมวดความหมายที่มีอัตราการปรากฏมากที่สุด เป็นกลุ่มตัวอย่างที่ได้มาด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง มี 146 ชื่อพันธุ์ จากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกที่ปรากฏในแหล่งข้อมูล 208 ชื่อพันธุ์

วิธีการศึกษา

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ เก็บข้อมูลปริบทสำหรับประกอบการวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม โดยใช้เทคนิควิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยาคือการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมแบบเข้าร่วมระดับน้อย ตามแนวคิดของ งามพิศ สัตย์สงวน (2551) ตั้งที่ผู้วิจัยออกภาคสนามโดยเดินทางไปร่วมประเพณีการสู้วัวและขอขมาแม่โพสพหลังเก็บเกี่ยวข้าวที่ปราสาทรวงข้าว ตำบลวังพิรุณ อำเภอวังทอง พิษณุโลก เมื่อวันที่ 31 มกราคม – 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ เก็บรวบรวมโดยการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนรายชื่อ พันธุ์ข้าวพิษณุโลก 146 ชื่อพันธุ์ ตามที่ขอบเขตการวิจัยกำหนด พร้อมทั้งข้อมูลปริบทเกี่ยวกับพันธุ์ข้าวที่ปรากฏอยู่ในตารางรายชื่อพันธุ์ข้าวในแหล่งข้อมูลของการวิจัยคือเอกสารวิชาการเรื่อง **พันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย** ของกรมวิชาการเกษตร (2543) ดังนี้ 1) ชนิดข้าว ได้แก่ข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้า 2) ชนิดการปลูก ได้แก่ข้าวนาสวนข้าวไร่ หรือข้าวขึ้นน้ำ 3) ชื่อของอำเภอซึ่งเป็นสถานที่เก็บรวบรวมเชื้อพันธุ์ ตัวอย่างตารางรายชื่อพันธุ์ข้าว และข้อมูลปริบทเป็นดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและข้อมูลที่เกี่ยวข้องตามที่ปรากฏในแหล่งข้อมูลของการวิจัย

ลำดับที่	ชื่อพันธุ์	หมายเลข	ชนิดข้าว	ชนิดการปลูก	อำเภอ	จังหวัด
3285	ปลักแรด	03531	เจ้า	นาสวน	วังทอง	พิษณุโลก

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

บทความวิจัยเรื่องนี้ใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลเป็นการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (แบบเข้าร่วมระดับน้อย) การสัมภาษณ์ การบันทึกเสียง และการถ่ายภาพ

3. วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีวิเคราะห์ข้อมูลของบทความวิจัยเรื่องนี้มี 3 ขั้นตอน ดังนี้

3.1 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ตารางวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้ 1) ตารางวิเคราะห์ความหมายของชื่อพันธุ์ข้าว 2) ตารางจัดจำแนกหมวดความหมายตามขอบเขตการวิจัย 3 หมวด ได้แก่คุณลักษณะ คนหรืออวัยวะของคน และสถานที่ 3) ตารางวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม 12 ประการ ตามกรอบเกณฑ์ของการวิจัย ได้แก่ ระบบคิด ภูมิปัญญา วิธีการดำรงชีวิต ภาษาเก่า ความเชื่อ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ค่านิยมในสังคม ระบบครอบครัวและเครือญาติ ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบอาวุโส และประสบการณ์ร่วม

3.2 จัดลำดับอัตราการปรากฏของจำนวนสมาชิกชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกหมวดความหมายต่าง ๆ โดยใช้สถิติค่าร้อยละ แล้วการคัดเลือกหมวดความหมายที่มีอัตราการปรากฏมากที่สุดมาเป็นกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ คุณลักษณะ คนหรืออวัยวะของคน และสถานที่

3.3 สุ่มกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง คือเจาะจงสุ่มเฉพาะชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกที่มีความหมายเป็นคุณลักษณะ คนหรืออวัยวะของคน และสถานที่

4. เสนอผลการวิเคราะห์

บทความวิจัยเรื่องนี้เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

บททวนวรรณกรรม

การวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมจากชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองพิษณุโลกเป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ ซึ่งมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องได้แก่มานุษยวิทยาภาษาศาสตร์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมของสังคมชาวนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

มานุษยวิทยาภาษาศาสตร์

แนวคิดมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ที่เกี่ยวกับบทความวิจัยเรื่องนี้ ได้แก่ ขอบข่ายของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ ภาษาสัมพัทธ์ วัฒนธรรมตามแนวคิดของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมตามแนวคิด ของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ และระเบียบวิธีวิจัยของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ ดังนี้

ขอบข่ายของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์

บทความวิจัยเรื่องนี้วิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านความหมายของชื่อพันธุ์ข้าวตามขอบข่ายของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ที่สนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ตลอดจนรวมถึงโลกทัศน์ของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ เพื่อช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2529) อนึ่ง สิ่งที่มานุษยวิทยาภาษาศาสตร์สนใจศึกษาได้แก่ระบบภาษา ระบบการจำแนกแยกแยะ และการสื่อความหมายของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ ตามแนวคิดสำคัญที่ว่าภาษาเป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้ในการคิด ในการอบรมสั่งสอน และการถ่ายทอดวัฒนธรรม จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อทำความเข้าใจวิถีคิดของมนุษย์ ระบบการสื่อความหมาย และวิธีการที่มนุษย์อธิบายธรรมชาติและสิ่งรอบตัวโดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือ (ยศ สันตสมบัติ, 2559)

ภาษาสัมพัทธ์

การวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกอาศัยแนวคิดภาษาสัมพัทธ์ ของ Whorf – Sapir (Whorf B.L., 1964 อ้างถึงใน สนธิ สมัครการ, 2518) เป็นหลัก เพราะแนวคิดนี้เชื่อว่าภาษาและวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดโดยมนุษย์ใช้ภาษาถ่ายทอดวัฒนธรรม และวัฒนธรรมมีไม่จำกัดเพราะมีภาษาถ่ายทอดแนวคิดนี้พัฒนามาจากแนวคิดวัฒนธรรมสัมพัทธ์ ซึ่งกล่าวว่าวัฒนธรรมในสังคมต่าง ๆ แตกต่างกันไปเนื่องจากมนุษย์อยู่ในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมจึงถ่ายทอดไปโดยภาษาซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนความคิดของมนุษย์

วัฒนธรรมตามแนวคิดของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์

ความหมายของวัฒนธรรมตามแนวคิดของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์นั้นกว้างขวางดังที่ Voget (1975 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2559) นิยามว่าหมายรวมทั้งพฤติกรรมระบบความเชื่อ ค่านิยมทางสังคม กฎระเบียบ และวิถีชีวิตของคนในสังคม ซึ่งบทความวิจัยเรื่องนี้ใช้เป็นแนวการวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก

โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมตามแนวคิดของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์

การศึกษาโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกใช้แนวคิดโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมตามแนวคิดของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์เป็นแนวการวิเคราะห์ข้อมูลดังที่ อัญชลี สิงห์น้อย วงศ์วัฒนา (2561: 87 – 88) กล่าวว่าโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมสามารถสะท้อนผ่านความหมายของภาษา เพราะความหมายของภาษาไม่ได้มาจากตัวภาษาเพียงอย่างเดียว แต่มาจากปัจจัยทางสถานการณ์และวัฒนธรรมด้วย

ระเบียบวิธีวิจัยของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์

บทความวิจัยเรื่องนี้เลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยภาคสนามเป็นการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมซึ่งนักมานุษยวิทยานิยมใช้ (อัญชลี สิงห์น้อย วงศ์วัฒนา, 2560: 25) โดยเป็นแบบเข้าร่วมระดับน้อยตามแนวคิดของ งามพิศ สัตย์สวณ (2551) ซึ่งอธิบายว่าเป็นการที่นักมานุษยวิทยาเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ทางสังคมที่ศึกษา แต่ไม่ได้เข้าร่วมหรือมีการกระทำกับผู้คนมากนักเพื่อหาจุดสังเกตและบันทึกว่าเกิดอะไรขึ้นบ้าง และมีบทบาทเป็นผู้ชมอยู่ใกล้กับเหตุการณ์นั้น

แนวคิดโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมของสังคมชาวนา

โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกสอดคล้องกับแนวคิดโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมของสังคมชาวนาไทยตามแนวคิดของ ยศ สันตสมบัติ (2559: 14) ซึ่งกล่าวว่าชาวนาไทยนิยมปลูกข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของครอบครัว โดยมีลักษณะเป็นการกสิกรรมแบบเข้มข้น (intensive agriculture) ซึ่งใช้กำลังผลิตและเทคโนโลยีสูงกว่าการทำไร่หมุนเวียน กล่าวคือมีการใช้แรงงานสัตว์และเครื่องจักรช่วยผ่อนแรง ด้านแรงงานและการผลิตก็มีการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างญาติมิตร พี่น้อง และเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์เท่าเทียมกัน ด้านการแต่งงานและระบบเศรษฐกิจ สังคม

ชาวนาไทยภาคเหนือในอดีต ฝ่ายหญิงไม่ได้เรียกร้องสินสอดจากฝ่ายชาย แต่ฝ่ายชายจะต้องย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านพ่อตาและทำงานรับใช้ เป็นแรงงานให้แก่ครอบครัวของภรรยาจนกว่าลูกสาวคนต่อไปจะแต่งงานและมีลูกชายใหม่ย้ายเข้ามาอยู่ด้วย เรียกว่าการจัดที่อยู่อาศัยแบบมาตุพงศ์ (matrilocal residence) ที่ผู้หญิงเป็นแกนกลางของระบบครอบครัวและเครือญาติ มีบทบาทฐานะสำคัญทางสังคมและเป็นผู้ผลิตของสังคมอย่างแท้จริง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทความวิจัยเรื่องนี้มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่ใช้เป็นกรอบแนวการวิเคราะห์ข้อมูล และที่ใช้ข้อมูลซึ่งเอื้อต่อการวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก ดังนี้

อัญชลี สิงห์น้อย วงศ์วัฒนา (2559) ศึกษาวิจัยเรื่องที่เกี่ยวข้องและใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก 2 เรื่อง เรื่องแรก คือ อัตลักษณ์ ภูมิปัญญา และการสืบสานภาษาชาติพันธุ์ไทดำภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากสำนวน สุภาษิต และคำพังเพยภาษาไทยดำ ผลการวิจัยพบโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม 12 ประการ ได้แก่ระบบคิด ภูมิปัญญา วิธีการดำรงชีวิต ภาษาเก่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ความเชื่อ ค่านิยมในสังคม ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพระบบครอบครัวและเครือญาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบอาวุโส และประสบการณ์ร่วม เรื่องที่สอง คืออัตลักษณ์ ภูมิปัญญา และการสืบสานภาษาชาติพันธุ์ไทครั้งภาคเหนือตอนล่าง (อัญชลี สิงห์น้อย วงศ์วัฒนา, 2560ก) ซึ่งศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวไทครั้งที่สะท้อนจากชื่อพืช ผลการวิจัยพบว่าชื่อพืชภาษาไทยครั้งสะท้อนโลกทัศน์ของชาวไทครั้ง 4 ประการ ได้แก่พืชท้องถิ่น การใช้ประโยชน์จากพืช การจัดจำแนกพืชแบบพื้นบ้าน และการประกอบสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับพืช ซึ่งหมายรวมเป็นโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ บทความวิจัยเรื่องนี้จึงใช้โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม 12 ประการดังกล่าวเป็นกรอบเกณฑ์การวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก

สนิท สมัครการ (2518) ศึกษาวิจัยเรื่อง “หน้า” ของคนไทย วิเคราะห์ตามแนวคิดของนักมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ เป็นงานวิจัยที่ศึกษาวิเคราะห์สังคมไทยตามแนวคิดของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ โดยวิเคราะห์บุคลิกภาพของคนไทยทั่วไปด้วยการวิเคราะห์ความหมายและการใช้คำ “หน้า” ผลการวิจัยพบว่าคนไทยใช้คำ “หน้า” เพื่อแสดงถึงลักษณะทางอารมณ์ ความคิด และจิตใจ โดยใช้แสดงในทางลบมากที่สุด เช่น หน้าด้าน เกลียดชังหน้ารองลงมาใช้แสดงในทางบวก เช่น หน้าบาน หน้าเป็น ส่วนในทางเป็นกลางนั้นพบน้อยที่สุด เช่น หน้าตาท่าทางหน้าขรึม นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่าการใช้คำ “หน้า” ในสังคมไทยสะท้อนวัฒนธรรมว่าคนไทยให้ความสำคัญต่อการรักษาหน้าเป็นอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องลัทธิปัจเจกชนและการนับถือบุคคลเป็นสำคัญ ผลงานวิจัยทางมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์เรื่องนี้ให้แนวทางการศึกษาวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนจากตัวภาษาโดยไม่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยภาคสนาม

งามพิศ สัตย์สงวน (2545) ศึกษาวิจัยเรื่องวัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง เป็นงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยาวัฒนธรรมที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยา ศึกษาวิถีชีวิตของชาวนาที่หมู่บ้านภาคกลางแห่งหนึ่งในประเทศไทย โดยศึกษาวิถีชีวิตของชาวนาไทยที่ปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก ด้วยกรอบแนวคิดวัฒนธรรมข้าว ซึ่งประกอบด้วยระบบเศรษฐกิจ การจัดระเบียบทางสังคม ระบบความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม คติชาวบ้าน ค่านิยม และโลกทัศน์ของชาวนา นอกจากนี้ ยังใช้กรอบแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่าวัฒนธรรมข้าวมี 2 สมัย ได้แก่การทำนาแบบดั้งเดิม คือก่อน พ.ศ. 2490 และการรับนวัตกรรม ซึ่งเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2490 เป็นผลการวิจัยที่ให้ข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลเกี่ยวกับการทำนาแบบดั้งเดิมซึ่งแสดงถึงระบบเศรษฐกิจ แบบเลี้ยงตัวเอง (self – sufficient) เป็นการผลิตเพื่อยังชีพและใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมือง แตกต่างจากวัฒนธรรมข้าวในระบบเศรษฐกิจแบบการค้าที่ผลิตเพื่อการค้า ซึ่งใช้พันธุ์ข้าวส่งเสริม งานวิจัยเรื่องนี้ให้แนวทางการศึกษาวิเคราะห์ โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่

สะท้อนจากข้อค้นพบข้อพิชฌัญโลก เพราะเป็นการศึกษาวิจัยเชิงมานุษยวิทยาเช่นเดียวกันและสามารถช่วยให้เข้าใจโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมในสังคมชาวนาในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมด้วย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2563) ศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยที่แสดงให้เห็นสภาพชีวิตชาวบ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ ทุกภูมิภาคของไทย โดยใช้วิธีวิจัยทั้งการสัมภาษณ์ชาวบ้านและปัญหาชนท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ รวมถึงการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลลายลักษณ์ เอกสารจดหมายเหตุ และรายงานการวิจัยด้านเศรษฐศาสตร์ กระทั่งสามารถจำลองภาพเศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีตได้อย่างน่าเชื่อถือ งานวิจัยเรื่องนี้ทำให้ทราบข้อมูลประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยซึ่งมีข้าวและการทำนาเกี่ยวข้องอย่างแน่นแฟ้น โดยได้จัดแบ่งหมู่บ้านไทยในอดีตเป็น 3 ยุค ได้แก่ยุคการเปลี่ยนแปลงจากหมู่บ้านชุมชนบุพกาลสู่หมู่บ้านภายใต้ระบบศักดินา ยุคเศรษฐกิจหมู่บ้านพอยังชีพสู่เศรษฐกิจเพื่อขายในภาคกลาง ค.ศ. 1855 ถึง ค.ศ. 1932 และยุคการคงอยู่ของเศรษฐกิจหมู่บ้านพอยังชีพในภาคเหนือ ใต้ และอีสาน ค.ศ. 1855 – 1932 อนึ่ง ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบทความวิจัยเรื่องนี้ได้แก่การทำนาของชาวบ้านในระบบศักดินา เป็นการทำนาเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก วิธีการทำนาอาศัยแรงงานคนในครอบครัว ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เป็นข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการผลิตข้าวในภาคกลางว่าเป็นการผลิตเพื่อการขาย โดยเริ่มต้นจากการเป็นกิจกรรมเสริมจากการผลิตข้าวเพื่อการบริโภค ทั้งนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่ให้สัมภาษณ์ว่า ปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ต้องเก็บข้าวไว้กินและทำพันธุ์ก่อน ถ้าเหลือจึงจะขาย หรือเก็บไว้จนเห็นข้าวสุกในฤดูใหม่หรือเก็บเกี่ยวของใหม่แล้วจึงขายของเก่า

ฐานิตา บุญวรรณ (2562) เสนอผลการวิจัยเรื่องดิน น้ำ ข้าว และชาวนา: ชาติพันธุ์วรรณนาของชาวนา บางระกำ เป็นงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา (Ethno graphic research method) ซึ่งออกเก็บข้อมูลภาคสนามที่อำเภอบางระกำ พิชฌัญโลก โดยใช้การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) เป็นหลัก และทำงานภาคสนามเป็นระยะเวลา 2 ปี มีผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (key informations) 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นผู้ให้ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านซึ่งใช้วิธีการสำรวจด้วยแบบสอบถาม และกลุ่มที่สองเป็นข้อมูลเชิงลึกซึ่งใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ 70 คน ผลการวิจัยกล่าวถึงพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและการทำ

นาของชาวบางระกำในอดีตซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ อายุ 93 ปี ของหมู่บ้านตะโม่ว่าเป็นการทำนาปี ปลูกแต่ข้าวเจ้าไม่ปลูกข้าวเหนียว ใช้พันธุ์ข้าวนาปีและข้าวขึ้นน้ำหรือข้าวหน้าน้ำฝนลึก (floating rice and deep water) อย่างไรก็ดี มีการอ้างถึงพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่รวบรวมได้ในพิษณุโลก 14 พันธุ์ จากทั้งหมดซึ่งปรากฏในเอกสารวิชาการเรื่องพันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย ของกรมวิชาการเกษตร (2543) 208 พันธุ์ ซึ่งผู้วิจัยท่านนี้สังเกตเห็นสิ่งที่น่าสนใจว่าข้าวนาสวนและข้าวขึ้นน้ำ สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของชาวบางระกำผู้สูงอายุหลายท่าน อนึ่ง ข้อมูลการทำนาปีด้วยพันธุ์ข้าวพื้นเมืองเหล่านั้นได้มาจากการสัมภาษณ์ชาวบางระกำและอดีตชาวนาที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป โดยเป็นข้อมูลก่อนปี พ.ศ. 2512 ที่กรมการข้าวเผยแพร่พันธุ์ข้าวผสมที่ไม่ไวต่อช่วงแสง ทั้งนี้ การเลือกพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของชาวนาจะคำนึงถึงลักษณะผืนดินของที่นาตนเองเป็นหลัก และชาวนาจะหว่านข้าวพื้นเมืองหลายพันธุ์ลงในที่ดินที่มีลักษณะต่างกัน นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์ข้าวที่ใช้ซึ่งได้ข้อมูลมาจากการสัมภาษณ์กลุ่มชาวบางระกำอายุประมาณ 60 กว่าปี ซึ่งเคยทำนาปีโดยใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีชาวนาทุกคนตอบตรงกันว่าใช้พันธุ์ข้าวที่เพื่อนชาวนาแจกจ่ายหรือแลกเปลี่ยนกันในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง และชาวนาในยุคนี้ก็จะเก็บพันธุ์ข้าวปลูกเอง อนึ่ง ผลการวิจัยยังกล่าวถึงการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่มีคุณลักษณะเหมาะสมกับดินและน้ำในพื้นที่ปลูก ทั้งยังกล่าวถึงแรงงานการทำนาในยุคนี้ว่าเป็นการขอแรงญาติพี่น้องและเพื่อน ๆ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่องนี้แสดงให้เห็นคุณค่าของการออกภาคสนามทางมานุษยวิทยาในแง่ที่ให้ข้อมูลเชิงลึกอย่างเฉพาะเจาะจง เป็นข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นการยืนยันวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวระหว่างชาวนาด้วยกันเอง ซึ่งก็สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกที่มีความหมายเป็นคนที่หมายถึงเจ้าของพันธุ์ข้าว

ฤทัย พานิช (2557) ศึกษาวิจัยเรื่องอุปสรรคเชิงมนทัศน์เกี่ยวกับข้าวในสังคมไทย โดยวิเคราะห์ตามบริบทของคำ “ข้าว” เมื่อใช้เป็นอุปสรรค และวิเคราะห์มนทัศน์ทางความหมายของคนไทยเกี่ยวกับข้าว กล่าวอีกนัยหนึ่งคือโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดของผู้ใช้ภาษา โดยศึกษาจากข้อมูลคำศัพท์ สุภาษิต และคำพังเพยที่มีคำ “ข้าว” ผลวิจัย

พบว่ามโนทัศน์ของคนไทยที่มีต่อข้าว หรือคือโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดที่สะท้อนผ่านคำศัพท์ สุภาษิต และคำพังเพยที่มีคำ “ข้าว” มี 10 ประการ ได้แก่ ข้าวเป็นเครื่องบริโภค ข้าวเป็นมนุษย์ ข้าวเป็นเวลา ข้าวคือบุญคุณ ข้าวคืออาชีพ ข้าวเป็นผลประโยชน์ ข้าวเป็นเงิน ข้าวเป็นคุณสมบัติหรือคุณลักษณะ ข้าวคือการมีเพศสัมพันธ์และข้าวคือสิ่งของ ผลการวิจัยนี้ให้แนวทางการวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดของชาวนาในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมที่สะท้อนผ่านชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบคิดข้าวเป็นคุณลักษณะ และข้าวเป็นคน

ผลการศึกษา

ผลการวิจัยพบว่าชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกที่มีความหมายเป็นคุณลักษณะ คนหรืออวัยวะของคน และสถานที่ 146 ชื่อพันธุ์ สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม 11 ประการ ได้แก่ระบบคิดของชาวนาในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิธีการดำรงชีวิต ภาษาเก่า ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ค่านิยมในสังคม ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ความเชื่อ ระบบครอบครัวและเครือญาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี และระบบการปกครอง โดยชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกแต่ละหมวดความหมายสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมดังแผนภาพ และมีรายละเอียดดังนี้

คุณลักษณะ	คน / อวัยวะของคน	สถานที่
<ul style="list-style-type: none"> ระบบคิด ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิธีการดำรงชีวิต ภาษาเก่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ค่านิยมในสังคม ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ 	<ul style="list-style-type: none"> ระบบคิด ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิธีการดำรงชีวิต ภาษาเก่า ความเชื่อ ระบบครอบครัวและเครือญาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบการปกครอง 	<ul style="list-style-type: none"> ระบบคิด ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างความหมายของชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกกับโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนออกมา

1. โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคุณลักษณะ

ชื่อพจนานุกรมพจนานุกรมที่มีความหมายเป็นคุณลักษณะมีจำนวนมากที่สุด จึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดของชาวนาในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมว่าคำนึงถึงคุณลักษณะของข้าวหรือลักษณะประจำพันธุ์ข้าวเป็นอย่างมาก และหากกล่าวอย่างเจาะจงแต่ละคุณลักษณะ ได้แก่ สี ส่วนประกอบเด่น รูปทรง ลักษณะเนื้อใน คุณภาพ กลิ่น อายุหรือช่วงอายุ น้ำหนัก ขนาด และรส พบว่าสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ด้วยดังนี้

1.1 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคุณลักษณะด้านสี ส่วนใหญ่หมายถึงสีของเมล็ดข้าว โดยในชื่อพันธุ์มีคำเรียกสีพื้นฐานเก่าแก่ซึ่ง วิภาส โปธิแพทย์ (2561: 106) สันนิษฐานว่าอาจปรากฏใช้ก่อนสมัยสุโขทัย ที่พบในชื่อพันธุ์ข้าวพจนานุกรมมี 4 คำ ได้แก่ *เหลือง ขาว เขียว และ ดำ* อนึ่ง คำเรียกสีเหล่านี้เป็นคำเรียกสีพื้นฐานที่ปรากฏเป็นลำดับต้นของคำเรียกสีพื้นฐานในภาษาไทย 12 คำ ตามแนวคิดของ อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2538: 8 อ้างถึงใน อัญชลี สิงห์น้อย วงศ์วัฒนา, 2561: 72) ได้แก่ *ขาว ดำ แดง เหลือง เขียว* ฟ้า น้ำเงิน น้ำตาล เทา ม่วง ชมพู ส้ม ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมข้าวมีความเก่าแก่และสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านภาษาเก่าเพราะคำเรียกสี *เหลือง ขาว เขียว และดำ* เป็นคำเรียกสีที่มีปรากฏใช้มาแต่โบราณ นอกจากนี้ความหมายเป็นสีต่าง ๆ ที่ปรากฏในชื่อพันธุ์ข้าวพจนานุกรมยังสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ อีกด้วยดังนี้

1.1.1 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายเป็นสีเหลืองและสีขาว หมายถึงเมล็ดข้าวเป็นสีเหลืองหรือสีขาวซึ่งมีอัตราการปรากฏใกล้เคียงกัน จึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของพจนานุกรมว่าสามารถปลูกได้ทั้งข้าวเมล็ดสีเหลืองและข้าวเมล็ดสีขาว กับทั้งสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านค่านิยมว่ามีความนิยมบริโภคทั้งข้าวเมล็ดสีเหลืองและข้าวเมล็ดสีขาว ชื่อพันธุ์ข้าวกลุ่มนี้ เช่น *เหลืองตะโก เหลืองตาแก้ว เหลืองเศรษฐี ขาวกระโดน ขาวดงขุย ขาวพันธุ์หนัก*

1.1.2 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายเป็นสีเขียว ซึ่งเป็นสีของเมล็ดข้าวที่ยังสุกแก่ ไม่เต็มที จึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพว่า พจนานุกรมมีพื้นที่ประสบภัยน้ำท่วมและน้ำแล้ง ทำให้ชาวนาต้อง

เก็บเกี่ยวข้าวก่อนกำหนด เมล็ดข้าวสารจึงยังเป็นสีเขียว ชื่อพันธุ์ข้าวกลุ่มนี้ เช่น *เขียวเบา* *เขียวประจิม* *เขียวแปด*

1.1.3 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายเป็นสีดำ หมายถึง เมล็ดข้าวเป็นสีดำ ปรากฏใน 3 ชื่อพันธุ์ ได้แก่ *เขียวดำ* ซึ่งเป็นข้าวเจ้า ข้าวไร่ ปลูกที่อำเภอชาติตระการ *ดวง* ซึ่งเป็นข้าวเจ้า ข้าวไร่ ปลูกที่อำเภอนครไทย และ *เหนียวดำ* ซึ่งเป็นข้าวเหนียว นาสวน ปลูกที่อำเภอวังทอง ข้อมูลนี้สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของอำเภอชาติตระการและนครไทยว่าสามารถปลูกข้าวเจ้าเมล็ดสีดำซึ่งเป็นข้าวไร่ได้ ส่วนที่อำเภอวังทองก็สามารถปลูกข้าวเหนียวเมล็ดสีดำซึ่งเป็นข้าวนาสวนได้ นอกจากนี้ ยังสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านค่านิยมการบริโภคที่ว่าอำเภอชาติตระการ นครไทย และวังทองมีผู้บริโภคข้าวเหนียวและข้าวเจ้าเมล็ดสีดำ

1.2 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคุณลักษณะด้าน **ส่วนประกอบเด่น** เป็นโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านวิถีการดำรงชีวิตของชาวนาในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมว่าปลูกข้าวแบบเกษตรประณีต จึงสังเกตข้าวที่ปลูกอย่างละเอียดถี่ถ้วนตลอดระยะเวลาการปลูกกระทั่งเก็บเกี่ยว และการคัดเมล็ดพันธุ์สำหรับฤดูการทำนาต่อไป จึงสามารถระบุส่วนประกอบเด่นของพันธุ์ข้าวไว้ในชื่อพันธุ์ ทำให้ผู้ที่ต้องการปลูกข้าวพันธุ์นั้นทราบลักษณะประจำพันธุ์ได้จากชื่อพันธุ์ เช่น *ต้นสด* *ใบหลุบ* *กาบหก* *โคนแดง* *ก้นจูด*

1.3 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคุณลักษณะด้าน **รูปรทรง** ส่วนใหญ่หมายถึงรูปรทรงของเมล็ดข้าวซึ่งไม่ปกติ จึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ กล่าวคือชาวนาปลูกและบริโภคข้าวพันธุ์ที่ให้ผลผลิตเมล็ดข้าวที่มีรูปรทรงไม่ปกติสำหรับบริโภคในครัวเรือน เพราะข้าวที่เมล็ดมีรูปรทรงไม่ปกติ มักไม่เป็นที่ต้องการของตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมล็ดข้าวที่มีรูปรทรงเบี้ยว คด หรืออ เมื่อขัดสีแล้วจะแตกหักเสียหาย นอกจากนี้ ยังสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดของชาวนาว่า ชื่อตรง เพราะเลือกใช้คำที่มีหมายถึงรูปรทรงที่ด้อยของเมล็ดข้าวเพื่อส่งสารไปยังผู้ที่ต้องการปลูกข้าวพันธุ์เหล่านี้ให้ทราบว่าเป็นพันธุ์ข้าวซึ่งให้ผลผลิตเมล็ดที่มีรูปรทรงลักษณะไม่ดี เช่น ชื่อพันธุ์ *เบี้ยวกราย* *คดขาว* *งอหอม*

1.4 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคุณลักษณะด้านลักษณะเนื้อใน ความหมายลักษณะเนื้อในที่ปรากฏในชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกมี 2 ลักษณะ คือ *เหนียว* และ *ดั่ง* สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านค่านิยมในสังคมและด้านวิถีการดำรงชีวิต โดยคำ *เหนียว* ซึ่งปรากฏในชื่อพันธุ์ *เหนียวไทย* และ *เหนียวพม่า* สะท้อนค่านิยมการบริโภคข้าวเหนียว ดังที่ ประพาส วีระแพทย์ (ม.ป.ป.: 1) เสนอความรู้เชิงวิชาการว่านอกจากชวานาภาคเหนือจะปลูกข้าวเจ้าแล้ว ยังปลูกข้าวเหนียวด้วย เพราะมีประชาชนจำนวนมากของภูมิภาคนี้บริโภคข้าวเหนียว สำหรับความหมายเป็นลักษณะเนื้อในที่ปรากฏในชื่อพันธุ์ *ข้าวดั่ง* ซึ่งหมายถึงข้าวที่เมื่อหุงสุกแล้วมักแฉะแห้งกรังติดกันภาชนะที่หุงหรือเป็นข้าวดั่ง (พรพิมล เจริญบุตร: 2561) สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านวิถีการดำรงชีวิต แบบดั้งเดิมคือการหุงข้าวในหม้อดิน (สัญใจ พูลทรัพย์, 2541: 81) บนเตาฟืนหรือเตาถ่าน ตลอดจนสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดของชวานาในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมว่ารู้จักประหยัดไม่กินทิ้งกินขว้าง เพราะข้าวดั่งหรือ ข้าวดั่งซึ่งมักเป็นแผ่นเกรียม ๆ เหลือติดกันหม้อ สามารถถนอมอาหารไว้โดยการนำไปตากให้แห้ง เมื่อนำไปปิ้งหรือทอดกรอบก็จะได้เป็นอาหารว่างคือข้าวดั่ง (เดิบ ชุมสาย, ม.ล., 2526)

1.5 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคุณลักษณะด้านคุณภาพ เป็นความหมายที่ปรากฏใน 1 ชื่อพันธุ์ คือ *ลำยอง* ซึ่งหมายถึงความสวยงาม อัตราการปลูกนี้สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านค่านิยมว่าชวานาพิษณุโลกในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมไม่นิยมนำความหมายคุณภาพมาใช้ในการตั้งชื่อพันธุ์ข้าว อีกทั้งสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ซึ่งชวานาผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน ในฐานะอาหารหลัก (ยศ สันตสมบัติ, 2559: 70) ไม่เน้นการผลิตตามคุณภาพที่ตลาดต้องการเช่นในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในปัจจุบัน สอดคล้องกับคำกล่าวของ สัญใจ พูลทรัพย์ (บรรณาธิการ, 2541: 32) ซึ่งเสนอข้อมูลเชิงประวัติว่าการผลิตของหมู่บ้านตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนใหญ่ยังคงเป็นการผลิตแบบพอเพียงหรือการผลิตเพื่อกิน เพื่อยู่ง ไม่ใช่เพื่อการค้าโดยตรง

1.6 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคุณลักษณะด้านกลิ่น
หมายถึงกลิ่นหอม (Aroma) ของข้าวซึ่งสื่อด้วยคำ *หอม* ที่ปรากฏใน 7 ชื่อพันธุ์ ได้แก่ *หอมกุ่ม* *หอมบาง* *หอมพม่า* *หอมโพธิ์* *หอมมาลัย* *หอมมาลา* และ *งอหอม* ทั้งนี้ สังเกตว่าคำ *หอม* ส่วนใหญ่ปรากฏเป็นส่วนหลักหรือคำแรกของชื่อพันธุ์ จึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดของชาวนาว่าให้ความสำคัญต่อกลิ่นหอมของข้าวมากกว่าข้อมูลด้านอื่นซึ่งปรากฏในส่วนขยายของชื่อพันธุ์ อนึ่ง กลิ่นหอมของข้าวเป็นคุณสมบัติที่หายากและมีคุณประโยชน์ ดังที่ ศุภยวีทยา ศาสตร์ข้าว (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ม.ป.ป.) กล่าวถึงกลิ่นของข้าวหอมมะลิว่าเป็นกลิ่นหอมหวานซึ่งในเชิงโภชนาการ ช่วยให้อาหารรับประทานอร่อย เป็นกลิ่นที่เกิดจากการผสมผสานของสารระเหยมากกว่า 200 ชนิด โดยมีองค์ประกอบหลักคือสารเอพิ 2 (2 – acetyl – 1 – pyrroline) ที่พบเฉพาะในข้าวหอม ใบเตย ดอกขมิ้นสด เชื้อรา และแบคทีเรียบางชนิดเท่านั้น

1.7 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคุณลักษณะด้านอายุหรือช่วงอายุ หมายถึงระยะเก็บเกี่ยวข้าวซึ่งนับตั้งแต่ปลูกกระทั่งเก็บเกี่ยว ความหมายเป็นอายุหรือช่วงอายุในชื่อพันธุ์ข้าวสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องการตั้งชื่อพันธุ์ข้าวให้อื้อต่อการเลือกพันธุ์ข้าวปลูกอย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์ที่ต้องการข้าวอย่างเร่งด่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการระบุนายุหรือช่วงอายุที่สั้นกว่าทั่วไป เช่น ชื่อพันธุ์ *สามเดือน* ซึ่งหมายถึงพันธุ์ข้าวที่ใช้ระยะเวลาการปลูก 3 เดือนซึ่งสั้นกว่าระยะเวลาการปลูกข้าวทั่วไปคือ 5 เดือน

1.8 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคุณลักษณะด้านขนาด หมายถึงขนาดของเมล็ดและลำต้นข้าวที่มีทั้งน้อยและใหญ่ ตลอดจนรวมถึงความหมายขนาดของลำต้นข้าวที่เตี้ยและสูง สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านค่านิยมว่าชาวนานิยมปลูกและบริโภคทั้งข้าวเมล็ดเล็กและใหญ่ นอกจากนี้ ยังสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เอื้อให้ผู้ที่ต้องการปลูกข้าวเหล่านี้ว่าสามารถเลือกพันธุ์ที่มีขนาดเมล็ดและลำต้นได้ตามความต้องการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลือกปลูกข้าวที่มีลำต้นเตี้ย เพราะข้าวที่มีลำต้นสูง

มักลุ่มทำให้เก็บเกี่ยวยาก ชื่อพันธุ์ข้าวที่มีความหมายเป็นขนาด เช่น *ซีตมน้อย เบี้ยวใหญ่ เมล็ดใหญ่ หลวงประทานเตี้ย ต้นสูง*

1.9 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคุณลักษณะด้านน้ำหนัก

หมายถึงน้ำหนักของผลผลิตเมล็ดข้าว ที่พบในชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกคือ *เบา* สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านภาษาเก่า เพราะปัจจุบัน คำนี้หมายถึงอายุการเก็บเกี่ยว ดังที่ มูลนิธิข้าวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ (ม.ป.ป.(ก)) นิยามว่า “ข้าวเบา” หมายถึงข้าวที่มีอายุการเก็บเกี่ยว 90 - 100 วัน เป็นความหมายที่แปรไปจากเดิมซึ่งหมายถึงน้ำหนักน้อย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 683) นอกจากนี้ ยังสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวนาในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม ว่าสามารถแก้ไขปัญหาน้ำท่วมนาข้าวเสียหายได้ โดยเลือกปลูกข้าวเบาซึ่งเก็บเกี่ยวได้ในช่วงต้นถึงกลางเดือนพฤศจิกายนก่อนที่น้ำจะหลากเข้าท่วมนาเสียหาย ทั้งนี้ เป็นภูมิปัญญาที่ชาวนาปัจจุบันนำกลับมาใช้ ดังที่ ชัยพร พรหมพันธุ์ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2555) เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ ปี 2538 กล่าวว่า การปลูกข้าวเบาจะสามารถเก็บเกี่ยวได้ภายในเดือนสิงหาคม ซึ่งจะหนีน้ำทัน อย่างไรก็ตาม ชื่อพันธุ์ที่สื่อความหมายนี้คือ *เบาดอนเมือง* ซึ่งแหล่งข้อมูลของการวิจัยระบุว่าปลูกที่อำเภอวังทอง ซึ่งเป็นอำเภอที่มีภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสูง และเป็นพื้นที่เสี่ยงน้ำป่าไหลหลาก ดังนั้นปัจจุบันฝ่ายการปกครองและชาวนาของตำบลชัยนาม อำเภอวังทอง จึงประชุมปรึกษาหารือกันและมีมติปรับเปลี่ยนปฏิทินการทำนาให้เร็วขึ้น 1 เดือน เพื่อหลีกเลี่ยงน้ำท่วมนา (วนิชยา ยอดรักษ์, 2566) ดังนั้น กล่าวได้ว่าชื่อพันธุ์ข้าว *เบาดอนเมือง* สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของอำเภอวังทองด้วยว่ามีพื้นที่ลุ่มซึ่งประสบปัญหาอุทกภัยมาแต่อดีต ทั้งนี้ ข้าวเบา ของพิษณุโลกยังมีอีกได้แก่ *เขี้ยวเบา* และ *แม่แปดเบา*

1.10 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคุณลักษณะด้านรส

พบใน 1 ชื่อพันธุ์คือ *มันชอง* ซึ่งหมายถึงเมล็ดข้าวมีรสชาติดมัน ทั้งนี้ แหล่งข้อมูลของการวิจัยระบุว่าข้าวพันธุ์นี้เป็นข้าวเจ้า ข้าวไร่ ซึ่งปลูกที่อำเภอนครไทย พิษณุโลก ดังนั้น จึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของอำเภอนี้ว่าสามารถปลูกข้าวไร่ที่มีรสชาติดมัน ซึ่งไม่มีพบในแหล่งปลูกอื่น นอกจากนี้ ยังสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านค่านิยมการ

บริโภคที่นครไทยด้วยว่าอาจจะชื่นชอบรสชาติมันของข้าวพันธุ์นี้จึงปลูกไว้บริโภค
อย่างไรก็ดี ปัจจุบันพบว่าผู้บริโภคสนใจรสชาติของเมล็ดข้าวจนกระทั่งมีการพยายามพัฒนา
พันธุ์ข้าวให้มีรสชาติหลากหลายตามความต้องการ เช่นที่มีการชิมรสชาติข้าวของชาวนาไท
อีสาน 7 สายพันธุ์ (จิราภรณ์ วิหวา, 2562) แล้วพบว่าข้าวเหนียวดำพันธุ์สีลาภรณ์มีรสหวาน
และข้าวเหนียวหอมพันธุ์วิสุทธิ วิสุทธิมีรสหวาน ๆ เค็ม ๆ คล้ายกะทิ

2. โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคนและอวัยวะคน

ความหมายเป็นคนและอวัยวะของคน ส่วนใหญ่สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม
ด้านระบบคิดคือข้าวเป็นคน จึงปรากฏชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกหมวดความหมายคนและอวัยวะ
ของคน นอกจากนี้ ชื่อพันธุ์ข้าวความหมายนี้ยังสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านวิถีการ
ดำรงชีวิต ด้านระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ และด้านระบบครอบครัวและเครือญาติด้วย ดังนี้

2.1 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายเป็นคน นอกจากโลกทัศน์
เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิด ยังมีโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ซึ่งสะท้อนผ่านคำที่หมายถึง
บุคคลทั่วไปและพระมหากษัตริย์ ซึ่งปรากฏในชื่อพันธุ์ ดังนี้

2.1.1 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคนเป็นบุคคลทั่วไป
หมายถึงเจ้าของพันธุ์ข้าวซึ่งเป็นบุคคล 4 ประเภท ได้แก่ผู้หญิง ผู้ชาย ไม่ระบุเพศ และชาติ
พันธุ์ สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สำคัญด้านภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพราะการระบุชื่อเจ้าของ
พันธุ์ข้าวไว้ในชื่อพันธุ์ช่วยให้ชาวนาสามารถแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวกันได้สะดวก สอดคล้องกับ
ข้อมูลเชิงประวัติเกี่ยวกับการทำนาซึ่ง เบญจวรรณ ฤกษ์เกษม (2561: 83) กล่าวว่า
การแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมข้าวในยุคการปลูกข้าวเพื่อยังชีพ
ชาวนาต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อใช้ปลูกและเพื่อบริโภค
เป็นไปโดยที่ชาวนาไม่ได้คำนึงถึงมูลค่าที่แตกต่างกัน ดังข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ที่ เอี่ยม ทองดี
(2546: 12 - 29) กล่าวว่าไว้ว่าก่อนปี พ.ศ. 2504 ชาวนาสามารถพึ่งพาตนเองได้ นอกจากนี้
ยังมีผลการวิจัยของ ฐานิดา บุญวรรณ (2562: 62, 91) ที่สนับสนุนแนวคิดนี้ด้วย โดยมีคำให้
สัมภาษณ์ของชาวนาอำเภอบางระกำของพิษณุโลกซึ่งกล่าวว่า “...พันธุ์ข้าวที่หาเอาตามบ้านนี้
แหละ ไม่เหมือนเตี้ยนี้หาซื้อง่าย...” และการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวก็หมุนเวียนกันในหมู่บ้าน

อนึ่ง ชื่อพันธู์ชาวพิษณุโลกที่มีความหมายเป็นบุคคลทั่วไปประเภทต่าง ๆ ยังสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ อีก ดังนี้

1) **โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคนซึ่งเป็นผู้หญิง** ในภาพรวมชื่อพันธู์ชาวพิษณุโลกที่มีคำซึ่งหมายถึงผู้หญิงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบครอบครัวและเครือญาติเป็นการจัดที่อยู่อาศัยแบบมาตุพงศ์ (matrilocal residence) ที่มีลักษณะสำคัญคือผู้หญิงมีสถานภาพและบทบาททางสังคมค่อนข้างสูง (ยศ สันตสมบัติ, 2559: 140 - 143) คำที่หมายถึงผู้หญิงซึ่งปรากฏในชื่อพันธู์ชาวลุ่มนี้ได้แก่ *นาง แม่ และ ยาย* สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมดังนี้

1.1) **โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายของคำ *นาง*** ซึ่งเป็นคำนำหน้า แสดงความเป็นผู้หญิง ปรากฏในส่วนหลักของชื่อพันธู์ชาวจึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิด ประการแรกคือระบบคิดชาวเป็นผู้หญิง ซึ่งสะท้อนจากชื่อพันธู์ชาวที่มีส่วนหลักเป็นคำ *นาง* เช่น *นางแจ่ม* หมายถึงชาวพันธู์นี้เปรียบเสมือนผู้หญิงและให้ผลผลิตเมล็ดที่มีคุณลักษณะแจ่มคือโปร่ง กระจ่าง และไม่มัวหมอง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 340) และ *นางคำผาย* หมายถึงพันธู์ชาวที่เปรียบเสมือนผู้หญิง โดยให้ผลผลิตเมล็ดที่มีค่าและเป็นสีเหลืองดั่งทองคำ เป็นชาวที่ปลูกโดยวิธีการหว่านเมล็ด เพราะคำ *ผาย* เป็นภาษาถิ่นอีสานหมายถึงหว่าน (ปริชา พิณทอง, 2561) ทั้งนี้ สันนิษฐานจากข้อมูลการมีชื่อพันธู์ชาวที่มีความหมายคล้ายกันคือชาวกาฬสินธุ์พันธู์ *พ่อคำผาย* ประการที่สองคือด้านวิถีการดำรงชีวิต เป็นบทบาทของผู้หญิงในวัฒนธรรมชาวดั้งเดิมคือผู้หญิงเป็นเจ้าของพันธู์ชาว ดังนั้นในชื่อพันธู์ชาวพิษณุโลกจึงปรากฏชื่อของผู้หญิงตามหลังคำนำหน้า *นาง* เช่นในชื่อพันธู์ *นางหนู่ย* หมายถึง พันธุ์ชาวของนางหนู่ย *นางมลดง* หมายถึงพันธุ์ชาวของนางมลด ซึ่งเป็นการตั้งชื่อชาวป่า และ *นางมลชาวบ้าน* หมายถึงพันธุ์ชาวของนางมลดซึ่งเป็นของชาวบ้าน ไม่ใช่ชาว *นางมล เอส (S) - 4* ของรัฐ ซึ่งเป็นพันธู์ที่กรมการข้าวปรับปรุงพันธุ์และแนะนำให้ชาวนาปลูก (หมอเกษตรทองกวาว [นามแฝง], 2559) ที่สันนิษฐานเช่นนี้เพราะมีชื่อพันธู์ชาวเพชรบูรณ์ซึ่งมีความหมายทำนองเดียวกันคือ *นางมลเกษตร*

1.2) โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายของคำ

แม่ ซึ่งเป็นคำเรียกญาติพื้นฐานหมายถึงผู้หญิงที่ให้กำเนิดหรือผู้เลี้ยงดูลูก ปรากฏในชื่อพันธุ์ เช่น **แม่แป็ดนาปรัง** และ **แม่แป็ดเบา** ทั้งนี้ การออกภาคสนามโดยสัมภาษณ์ นายเสน่ห์ จิตรจรัส กำนันตำบลวังพิกุล อำเภอวังทอง พิษณุโลก เมื่อวันที่ 31 มกราคม 2563 ทำให้ทราบว่า ชาวพื้นเมืองพันธุ์แม่แป็ดเป็นพันธุ์ที่ชาวนาดำบลวังพิกุลในอดีตเคยนิยมปลูก ชื่อพันธุ์ **แม่แป็ดนาปรัง** และ **แม่แป็ดเบา** สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดคือข้าวเป็นแม่ เป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูชีวิต (มูลนิธิข้าวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ม.ป.ป.(ข)) ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยาและนับถือสืบต่อมาถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลายาวนานนับพันปี (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, 2565: 30 - 45) อนึ่ง เมื่อผู้วิจัยออกภาคสนาม โดยสังเกตอย่างมีส่วนร่วมแบบเข้าร่วมระดับน้อยที่ปราสาทรวงข้าวในงานประเพณีสู้วัวชู้ข้าว ตำบลวังพิกุล อำเภอวังทอง พิษณุโลก เมื่อวันที่ 31 มกราคม 2563 ทำให้พบข้อมูลสนับสนุนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพคือในปราสาทข้าวมีรูปบูชาแม่โพสพที่ชาวบ้านบูชาด้วยบายศรีและธูปเทียน การออกภาคสนามครั้งนั้นดังภาพ

ภาพที่ 2 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นายเสน่ห์ จิตรจรัส กำนันตำบลวังพิกุล และสังเกตการณ์บูชาแม่โพสพที่ปราสาทรวงข้าว ในงานประเพณีสู้วัวชู้ข้าว ตำบลวังพิกุล อำเภอวังทอง พิษณุโลก

1.3) โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายของคำ

ยาย ปรากฏใน 1 ชื่อพันธุ์คือ **ขาวยายวุ่น** หมายถึงยายชื่อวุ่นเป็นเจ้าของข้าวชาวนาพันธุ์นี้ อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าไม่มีคำ **ย่า** ปรากฏในชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก ปรากฏการณ์นี้จึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดคือการให้ความสำคัญต่อญาติฝ่ายแม่ คือ

ยาย นอกจากนี้ ยังสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพซึ่งปรากฏในตำนานแม่โพสพของภาคกลางส่วนหนึ่งที่ตัวละครเป็น ยาย ไม่ใช่ ย่า โดยเล่าว่าแม่โพสพเป็นวิญญาณของตายายคู่แรกของโลกที่เสียชีวิตไปเพราะไม่มีอาหารกิน จึงไปเกิดเป็นข้าว (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว, 2565)

2) โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคนซึ่งเป็นผู้ชาย

เป็นความหมายที่มีอัตราการปรากฏใกล้เคียงกับชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกซึ่งมีคำที่หมายถึงผู้หญิง ชื่อพันธุ์ข้าวกลุ่มนี้มีคำเรียกญาติผู้ชายฝ่ายแม่ คือ ตา ตามด้วยชื่อบุคคล เช่น ตาคำ ตาเปียง ขาวตาช่วง และ เหนียวตาพุม ซึ่งหมายถึงผู้ชายที่เป็นเจ้าของพันธุ์ข้าวเหล่านี้ อย่างไรก็ตามก็ยังมีข้อสังเกตว่าไม่พบคำเรียกญาติผู้ชายฝ่ายพ่อคือ ปู่ จึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบครอบครัวและเครือญาติว่า นอกจากสังคมไทยจะยกย่องแม่และยายแล้ว ยังให้ความสำคัญต่อญาติฝ่ายแม่ที่เป็นผู้ชายด้วย คือ ตา นอกจากนี้ ปรากฏการณ์ที่ไม่พบคำเรียกญาติผู้ชายฝ่ายพ่อคือ ปู่ ยังสนับสนุนความรู้ทางภาษาศาสตร์ที่ว่าในภาษาไทยมีการใช้คำเรียกญาติเรียกผู้อื่น แต่มักเป็นคำเรียกญาติฝ่ายแม่ (อัญชลี สิงห์น้อย วงศ์วัฒนา, 2561: 74) ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์นี้สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบครอบครัวและเครือญาติว่า ผู้คนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับญาติผู้ชายฝ่ายแม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อของแม่คือ ตา จึงเรียกผู้ชายในสังคมตนว่า ตา แม่ไม่ใช่ตาของตน

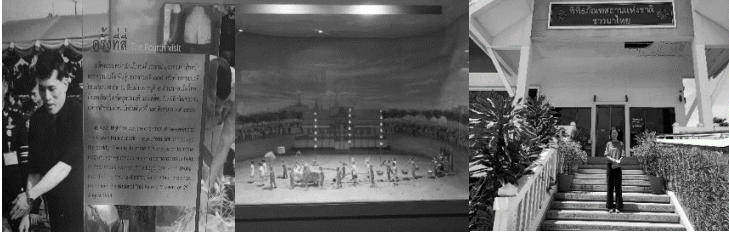
3) โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคนซึ่งไม่ระบุเพศ

ปรากฏในชื่อพันธุ์ที่มีชื่อบุคคลเช่น ก้อย อำนวย เหลืองจำลอง หอมกุ่ม ซึ่งในที่นี้สันนิษฐานว่าเป็นชื่อเจ้าของพันธุ์ข้าว ดังที่ เบญจวรรณ ฤกษ์เกษม (2561: 83) กล่าวว่าชานานาในวัฒนธรรมข้าวตั้งเดิมใช้พันธุ์ข้าวปลูกซึ่งแลกเปลี่ยนกันเอง ความหมายนี้จึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดคือชานานาให้เกียรติผู้อื่น โดยเชิดชูเจ้าของพันธุ์ข้าวให้สังคมรู้จัก และสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วย กล่าวคือการระบุชื่อเจ้าของพันธุ์ข้าวไว้ในชื่อพันธุ์ช่วยให้ผู้ที่ต้องการปลูกข้าวพันธุ์นั้นสามารถติดต่อขอหรือแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวกับเจ้าของพันธุ์ได้โดยตรง

4) โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคนซึ่งเป็นชาติพันธุ์ ได้แก่ แก่มังและกุลาหรือไทใหญ่ ปรากฏในชื่อพันธุ์ *ข้าวม่วง* และ *กุลาหลุดหนี* โดย *ข้าวม่วง* เป็นข้าวของอำเภอชาติตระการ และ *กุลาหลุดหนี* เป็นข้าวของอำเภอเมืองพิษณุโลก ปรากฏการณ์นี้จึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านวิถีการดำรงชีวิตของชาวนาพิษณุโลกในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมว่าอยู่ร่วมกับชาติพันธุ์ม้งและกุลาหรือไทใหญ่มาก่อน

2.1.2 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายคนเป็นพระมหากษัตริย์ ปรากฏในชื่อพันธุ์ ที่มีคำซึ่งหมายถึงพระมหากษัตริย์ ได้แก่ *หลวง* และ *พญา* เช่น *หลวงพระราชทาน หลวงประทานเตี้ย และพญาชม* โดย 2 ชื่อพันธุ์แรกหมายถึงพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของข้าวพันธุ์นั้น สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบการปกครองของไทยซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข นอกจากนี้ ยังสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านขนบธรรมเนียมประเพณีด้วย เพราะชื่อพันธุ์ *หลวงพระราชทาน* และ *หลวงประทานเตี้ย* น่าจะหมายถึงพันธุ์ข้าวพระราชทานเนื่องในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ส่วนชื่อพันธุ์ *พญาชม* หมายถึงพระมหากษัตริย์ทรงชื่นชมข้าวพันธุ์นี้ อย่างไรก็ดี บทความวิจัยเรื่องนี้ประสงค์ออกภาคสนามเพื่อสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง ทว่า เนื่องจากสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัส โควิด 2019 (โควิด – 19) สำนักพระราชวังประกาศประกอบพระราชพิธีเป็นการภายใน งดการเข้าร่วมของประชาชนทั่วไป ผู้วิจัยจึงปรับเปลี่ยนไปออกภาคสนามเพื่อศึกษาข้อมูลที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติชวนาไทยซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งชาติเสมือนจริงที่จัดแสดงเรื่องเกี่ยวกับการทำนา ความเป็นมาของการทำนา ประเพณี วิถีชีวิตของชวนา ตลอดจนเรื่องราวของข้าวในอดีต ทั้งนี้ เพราะการกำเนิดและกิจกรรมต่าง ๆ แต่แรกเริ่มของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ เป็นพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในการออกภาคสนามที่นั่น ผู้วิจัยได้อ่านศึกษาข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างข้าว ชวนา กับพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตกระทั่งปัจจุบันจากป้ายนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ พร้อมทั้งถ่ายภาพหุ่นจำลองพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ นับเป็นเครื่องยืนยันโลกทัศน์

เชิงวัฒนธรรมด้านระบบการปกครองและขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งสะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวที่มีคำ หลวง และ พญา ทั้งนี้ การออกภาคสนาม ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติชวนาไทยของผู้วิจัยเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ.2564 ดังภาพ

ภาพที่ 3 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติชวนาไทย หุ่นจำลองพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และผู้วิจัย ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติชวนาไทย

2.2 โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายเป็นอวัยวะของคนปรากฏในชื่อพันธุ์ เลือด ซึ่งหมายถึงเมล็ดข้าวเป็นสีแดงคล้ายเลือด และ ยักคิ้ว ซึ่งหมายถึงพันธุ์ข้าวที่ปลายใบสูงเยื้องกันหรือต่างระดับกัน คล้ายกับการยกคิ้วของคน จึงสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดคือข้าวเป็นคน จึงมีอวัยวะเช่นเดียวกับคน

3. โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายเป็นสถานที่

ความหมายเป็นสถานที่หมายถึงแหล่งที่มาของพันธุ์ข้าวทั้งที่อยู่ใกล้และไกลจากพิษณุโลก กล่าวคือมีทั้งที่ มาจากสถานที่ในพิษณุโลก จังหวัดที่มีเขตติดต่อกับพิษณุโลก ภูมิภาคอื่น ๆ ซึ่งได้แก่ภาคเหนือตอนบน ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เป็นปรากฏการณ์ทางภาษาที่สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดคือชวนาให้ความสำคัญต่อความหมายแหล่งที่มาของพันธุ์ข้าว และสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาของชวนาในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมด้วย เพราะการระบุความหมายแหล่งที่มาของพันธุ์ข้าวไว้ในชื่อพันธุ์ข้าวช่วยให้ชวนาที่ต้องการปลูกข้าวพันธุ์นั้นสามารถติดตามพันธุ์ข้าวได้สะดวก ทั้งนี้ ความหมายแหล่งที่มาของพันธุ์ข้าวพิษณุโลกมีดังนี้

3.1 พันธุ์ข้าวที่มาจากสถานที่ในพิษณุโลก ปรากฏในชื่อพันธุ์ที่เป็นภูมินามของพิษณุโลก เช่น *บ้านป่า* หมายถึง พันธุ์ข้าวที่มาจากตำบลบ้านป่าของอำเภอเมืองพิษณุโลก และ *ปลักแรด* หมายถึง พันธุ์ข้าวที่มาจากตำบลปลักแรดของอำเภอบางระกำ และ *วัดจันทร์* หมายถึง พันธุ์ข้าวที่มาจากตำบลวัดจันทร์ของอำเภอเมืองพิษณุโลก

3.2 พันธุ์ข้าวที่มาจากจังหวัดที่มีเขตติดต่อกับพิษณุโลก ปรากฏในชื่อพันธุ์ที่เป็นภูมินามของหมู่บ้านและตำบลของจังหวัดที่มีเขตติดต่อกับพิษณุโลกคือเพชรบูรณ์และพิจิตร เช่น *ดงขุย* หมายถึง พันธุ์ข้าวซึ่งมาจากตำบลดงขุย อำเภอชนแดน เพชรบูรณ์ *วังกระดาศ* หมายถึง พันธุ์ข้าวซึ่งมาจากบ้านวังกระดาศเงิน ตำบลท้ายตง อำเภอวังโป่ง เพชรบูรณ์ และ *ทับคล้อ* หมายถึง พันธุ์ข้าวซึ่งมาจากอำเภอทับคล้อ พิจิตร

3.3 พันธุ์ข้าวที่มาจากภาคเหนือตอนบน มี 3 จังหวัด ได้แก่ แพร่ เชียงใหม่ และน่าน โดยชื่อพันธุ์เป็นภูมินามของจังหวัด ได้แก่ *แพร่* และ *เชียงใหม่* กับเป็นภูมินามอำเภอของเชียงใหม่ได้แก่ *แม่แจ่ม* *สันกำแพง* และ *สันป่าตอง* ตลอดจนเป็นภูมินามอำเภอของน่าน ได้แก่ *น่าน้อย*

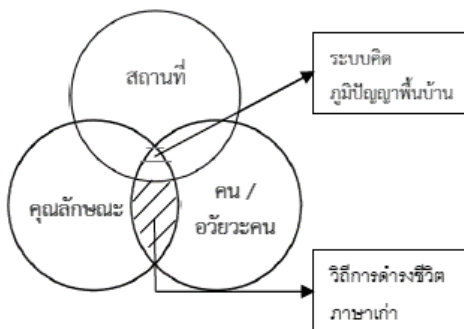
3.4 พันธุ์ข้าวที่มาจากภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียง โดยภาคกลางมี 2 จังหวัด ได้แก่อยุธยาและปทุมธานี ส่วนภาคตะวันออกเฉียงมี 1 จังหวัดคือฉะเชิงเทรา ชื่อพันธุ์กลุ่มนี้เป็นภูมินามของจังหวัดคือ *อยุธยา* และเป็นภูมินามตำบลของอยุธยาคือ *ระแหง* ซึ่งหมายถึงมีแหล่งที่มาเป็นตำบลระแหง อำเภอลาดหลุมแก้ว ปทุมธานี และ *บ้านช่อง* ซึ่งสันนิษฐานว่าหมายถึงมีแหล่งที่มาเป็นตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม ฉะเชิงเทรา เพราะจังหวัดเหล่านี้เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญมาตั้งแต่อดีต

3.5 พันธุ์ข้าวที่มาจากประเทศเพื่อนบ้าน มี 1 ประเทศคือสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา เป็นชื่อพันธุ์ ที่มีคำเรียกชื่อประเทศนี้อย่างไม่เป็นทางการคือ *พม่า* อยู่ในชื่อพันธุ์ได้แก่ *หอมพม่า* และ *เหนียวพม่า*

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากความหมายของชื่อพันธุ์ข้าว พิษณุโลกเรื่องนี้ เป็นงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ซึ่งมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถสังเกตเห็นโลกทัศน์ของมนุษย์ และช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2529) ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าตัวภาษา คือชื่อพันธุ์ข้าว สามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมตามแนวคิดของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ ดังที่ Voget (1975 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2559) นิยามว่าวัฒนธรรมหมายถึงพฤติกรรม ระบบความเชื่อ ค่านิยมทางสังคม กฎระเบียบ และวิถีชีวิตของคนในสังคม ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกที่มีความหมายเป็นคุณลักษณะ คนหรืออวัยวะของคน และสถานที่ สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม 11 ประการ ได้แก่ระบบคิดของชาวนาในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิธีการดำรงชีวิต ภาษาเก่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ความเชื่อ ค่านิยมในสังคม ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ระบบครอบครัวและเครือญาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี และระบบการปกครอง โดย 10 ประการแรกสอดคล้องกับกรอบการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยคือโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากสำนวน สุภาษิต และคำพังเพยภาษาไทยดำ ของ อัญชลี สิงห์น้อย วงศ์วัฒนา (2559) แต่ประการที่ 11 คือด้านระบบการปกครอง เป็นโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่พบนอกเหนือจากกรอบการวิเคราะห์ข้อมูล ในทางกลับกัน มีโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม 2 ประการของกรอบการวิเคราะห์ข้อมูลที่ไม่พบในชื่อพันธุ์ข้าว พิษณุโลก ได้แก่โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบอาวุโสและด้านประสบการณ์ร่วม ผลการวิจัยเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดภาษาสัมพัทธ์ ของ Whorf – Sapir (Whorf B. L., 1964 อ้างถึงใน สนธิ สมัครการ, 2518) ซึ่งเชื่อว่าภาษาและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะมนุษย์ใช้ภาษาในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ฉะนั้นตัวภาษาต่างประเภทกันหรือตัวภาษาที่อ้างถึงสิ่งที่ย่างต่างกันจึงสะท้อนวัฒนธรรมที่แตกต่างกันได้ นอกจากนี้ ยังพบข้อสังเกตเกี่ยวกับโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกที่มีความหมายเป็นคุณลักษณะ คนหรืออวัยวะของคน และสถานที่ กล่าวคือพบว่าชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกทั้งสามหมวดความหมายต่างก็สะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดและด้านภูมิปัญญา

พื้นบ้านเช่นเดียวกัน โดยชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกที่มีความหมายเป็นคุณลักษณะยังสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านวิถีการดำรงชีวิตและด้านภาษาเก่าเช่นเดียวกับชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกที่มีความหมายเป็นสถานที่ด้วย ข้อสังเกตนี้ อาจนำไปสู่ข้อสรุปเกี่ยวกับโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวไทยได้หากมีการวิจัยต่อยอด เช่น การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านชื่อพันธุ์ข้าวของภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย อนึ่งความสัมพันธ์ของโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก 3 หมวดความหมายแสดงเป็นแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ของโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลก 3 หมวดความหมาย

ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดหลักของมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ กล่าวคือแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมสะท้อนจากภาษา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือภาษาซึ่งในที่นี้คือชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกเป็นแหล่งสังวัตวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม ผู้ที่สนใจจึงสามารถศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมจากตัวภาษาได้ ทำนองเดียวกับที่ สนิท สมัครการ (2518) สามารถวิเคราะห์สังคมไทยจากการศึกษาวิเคราะห์ความหมายและการใช้คำ “หน้า” ในทางกลับกัน การศึกษาวิจัยเชิงมานุษยวิทยาโดยการออกภาคสนามก็มีคุณค่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่การได้ความรู้ที่ลุ่มลึกอย่างเฉพาะเจาะจงพื้นที่ ดังที่ ฐานิดา บุญวรรณ (2562) ออกภาคสนามที่อำเภอบางระกำพิษณุโลก เพื่อศึกษาวิจัยเรื่อง ดิน น้ำ ข้าว และชาวนา: ชาติพันธุ์วรรณนาของชาวนา

บางระกำ โดยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ที่มีความน่าเชื่อถือและมีหลายประเด็นที่ช่วยสนับสนุนบทความวิจัยเรื่องนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้ข้อมูลที่ช่วยยืนยันว่าที่พิษณุโลก มีวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวระหว่างชาวนาด้วยกันเอง ซึ่งเป็นโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกที่มีความหมายเป็นคน ดังนั้น การที่บทความวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีวิจัยเป็นการศึกษาวิเคราะห์จากตัวภาษาและ การออกภาคสนามร่วมกัน โดยเป็นการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม แบบเข้าร่วมระดับน้อย ตามแนวคิดของ งามพิศ สัตย์สงวน (2551) ได้ช่วยให้ผลการวิจัยสมบูรณ์และแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามพบว่าผลการวิเคราะห์ข้อมูลของบทความวิจัยเรื่องนี้ส่วนหนึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก เช่นการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง ของ งามพิศ สัตย์สงวน (2545) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงมานุษยวิทยาที่มีผลการวิจัยเป็นความรู้เรื่องวัฒนธรรมข้าวในสังคมไทยว่าประกอบด้วยโลกทัศน์ของชาวนา ระบบความเชื่อ ค่านิยม ระบบเศรษฐกิจ การจัดระเบียบทางสังคม ประเพณี และพิธีกรรม และการศึกษาวิจัยเศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต ของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2563) ซึ่งใช้ระเบียบวิธีวิจัยทั้งการสัมภาษณ์และการศึกษาวิเคราะห์ที่ข้อมูลลายลักษณ์อักษรของระเบียบวิธีวิจัยของบทความวิจัยเรื่องนี้ อีกทั้งมีผลการวิจัยที่ให้ข้อมูลซึ่งเกี่ยวกับบทความวิจัยเรื่องนี้ได้แก่การทำนาของชาวนาในระบบศักดินาเป็นการทำนาเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักและวิธีการทำนาอาศัยแรงงานคนในครอบครัว ซึ่งบทความวิจัยเรื่องนี้ก็ค้นพบว่าคือโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกที่มีความหมายเป็นคน สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่องอุปลักษณะเชิงมนทัศน์เกี่ยวกับข้าวในสังคมไทย ของ ฤทัย พานิช (2557) ที่แม้จะไม่ใช้การศึกษาเชิงมานุษยวิทยา โดยเป็นการศึกษาเชิงอรรถศาสตร์ปริชาน แต่ก็มีผลการวิจัยที่สอดคล้องกับบทความวิจัยเรื่องนี้ กล่าวคือบทความวิจัยเรื่องนี้พบว่าชื่อพันธุ์ข้าวพิษณุโลกสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านระบบคิดคือข้าวเป็นคุณลักษณะและข้าวเป็นคน เช่นเดียวกับผลการวิจัยของงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เรื่องนี้

แม้การศึกษาโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมในวัฒนธรรมข้าวจะไม่ใช่วิธีใหม่ในวงวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางมานุษยวิทยา ทว่าบทความวิจัยเรื่องนี้ก็ทำให้ได้ความรู้เพิ่มเติม

เกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวซึ่งถูกบันทึกและส่งต่อมาสู่คนรุ่นหลังในรูปแบบของชื่อพันธุ์ข้าว กล่าวคือชื่อพันธุ์ข้าวอาจจะสะท้อนโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมอย่างน้อย 2 ด้าน เป็นพื้นฐาน ได้แก่ด้านระบบความคิดของชาวนาในวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมและด้านภูมิปัญญาพื้นบ้าน นอกจากนี้ ยังทำให้ทราบว่าชื่อพันธุ์ข้าวเป็นแหล่งบันทึกข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับ วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม คือโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ซึ่งสะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าว พิษณุโลก ได้แก่วิถีการดำรงชีวิต ภาษาเก่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ความเชื่อ ค่านิยมในสังคม ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ระบบครอบครัวและเครือญาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และระบบการปกครอง หมายความว่าหากสนใจศึกษาโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมเหล่านี้ สามารถศึกษาวิเคราะห์จากชื่อพันธุ์ข้าว โดยออกภาคสนามเก็บข้อมูลเชิงมานุษยวิทยาด้วย ก็จะได้ผลการวิจัย ที่ค่อนข้างรัดกุม อย่างไรก็ตาม บทความวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาจากชื่อ พันธุ์ข้าวพิษณุโลกซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างเท่านั้น ดังนั้น หากมีการศึกษาวิเคราะห์จากชื่อพันธุ์ ข้าวของจังหวัดอื่น ๆ ภูมิภาคต่าง ๆ ต่อยอดไปตามลำดับ ในที่สุด วงวิชาการก็จะมีข้อมูลเรื่อง “โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวในประเทศไทย”

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อพันธุ์ข้าวของจังหวัดอื่น ๆ ภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศเพื่อสังเคราะห์เป็นความรู้เรื่อง “โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนจาก ชื่อพันธุ์ข้าวในประเทศไทย”

รายการอ้างอิง

- กรมวิชาการเกษตร. (2543). พันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย. ปทุมธานี : กรมวิชาการเกษตร.
งามพิศ สัตย์สงวน. (2529). มานุษยวิทยาแนวใหม่. วารสารสังคมศาสตร์. 23(2), 87–101.
_____. (2545). วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- _____ . (2551). การวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิราภรณ์ วิหาว. (2562). ละเลียดชิมข้าว เทศร์รสชาติข้าว 7 สายพันธุ์ จากกลุ่มชาวนาไทอีสาน. GREENERY. สืบค้น 17 พฤศจิกายน 2566, จาก <https://www.greenery.org/greenery-workshop-rice-tasting/>
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2563). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- ชัยวัฒน์ เสาเจริญสุข. (2566). แนวโน้มธุรกิจหรืออุตสาหกรรม 2566-2568: อุตสาหกรรมข้าว. สืบค้น 5 มีนาคม 2567, จาก <https://www.krungsri.com/th/research/industry/industry-outlook/agriculture/rice/io/io-rice-2023-2025>
- ฐานิดา บุญวรรณ. (2562) ดิน น้ำ ข้าว และชาวนา: ชาติพันธุ์วรรณนาของชาวนาบางระกำ. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- เด็บ ชุมสาย, ม.ล. (2526). แม้โพสพ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว. (2565). ตามรอยตำนานแม่ข้าว ย้อนอดีตเรื่องราววิถีความเชื่อชาวนาไทย. อนุสาร อ.ส.ท. 63(3), 30-45.
- เบญจวรรณ ฤกษ์เกษม (2561). วิทยาการข้าวไทย. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประพาส วีระแพทย์. (ม.ป.ป.). ความรู้เรื่องข้าว. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ปรีชา พิณทอง. (2561). ผาย ภาษาอีสาน. สืบค้น 2 พฤศจิกายน 2566, จาก <https://esan108.com/dict/view/%E0%B8%9C%E0%B8%B2%E0%B8%A2>
- พรพิมล เจริญบุตร. (2561). ข้าวตัง-ดั่งข้าว. วารสารเมืองโบราณ. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2566, จาก <http://www.muangboranjournal.com/post/khao-dang>
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (ม.ป.ป.). กลิ่นหอมของข้าวถือเป็นมนต์เสน่ห์ที่ชวนรับประทานที่สุด. สืบค้น 20 มกราคม 2566, จาก <https://dna.kps.ku.ac.th/index.php/article-rice-rsc-rgdu/41-2ap-jasmine-rice-aromatic>

มูลนิธิข้าวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. (ม.ป.ป. (ก)). **ชนิดของข้าว**. สืบค้น 20 มกราคม 2566,
จาก <https://thairice.org/?p=570>

..... (ม.ป.ป. (ข)). **วัฒนธรรมและประเพณีเกี่ยวกับข้าว**.

สืบค้น 2 พฤศจิกายน 2566, จาก <https://thairice.org/?p=1434>

ยศ สันตสมบัติ. (2559). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

ฤทัย พานิช. (2557). อุปสรรคเชิงมนโตนต์เกี่ยวกับ “ข้าว” ในสังคมไทย. **วารสารอารย
ธรรมศึกษา โขง-สาละวิน**.5(7), 162 – 190.

วนิชยา ยอดรักษ์. (2566). นายอำเภอวังทอง อบต.ชยันนาม ประชุมทำความเข้าใจกับ
เกษตรกร ในการปรับเปลี่ยนปฏิทินการทำนา. **ข่าวสาร อบต**. สืบค้น 15 พฤศจิกายน
2566, จาก https://www.chainam.go.th/news_detail.php?hd=1&dolIP=1&heckIP=chkIP&id=129882&checkAdd=chkAddum=85989_ypk

วิภาส โพธิแพทย์ (2561). **ภาษาไทยในมุมมองแบบลักษณะภาษา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สนธิ สมัครการ. (2518). “หน้า”ของคนไทย วิเคราะห์ตามแนวคิดทางมานุษยวิทยา
ภาษาศาสตร์. **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์**. 15(4), 492-505.

สัญญา พูลทรัพย์, บรรณาธิการ. (2541). **ข้าว วัฒนธรรมแห่งชีวิต**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้น
ติ้ง.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2555). **ชาวนาเงินล้านแนะปลูก
“ข้าวเบา” รับมือน้ำท่วม**. สืบค้น 15 พฤศจิกายน 2566, จาก [www.thaihealth.
or.th](http://www.thaihealth.or.th)

- หมอเกษตรทองกวาว [นามแฝง]. (2566). พระมหากษัตริย์กับตำนานข้าวไทย. **เทคโนโลยีชาวบ้าน**. สืบค้น 2 พฤศจิกายน 2566, จาก https://www.technologychaoban.com/news-slide/article_7992
- อัญชลี สิ่งห็น้อย วงศ์วัฒนา. (2559). **อัตลักษณ์ ภูมิปัญญา และการสืบสานภาษาชาติพันธุ์ไทดำภาคเหนือตอนล่าง**. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- _____. (2560ก). **อัตลักษณ์ ภูมิปัญญา และ การสืบสานภาษาชาติพันธุ์ไทครั้งภาคเหนือตอนล่าง**. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- _____. (2560ข). **หลักการศึกษามานุษยวิทยาวัฒนธรรม**. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 209652 หัวข้อคัตสรรทางภาษาศาสตร์มานุษยวิทยาและวัฒนธรรม. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- _____. (2561). **ภาษาศาสตร์เชิงมานุษยวิทยาวัฒนธรรม**. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาหัวข้อคัตสรรทางภาษาศาสตร์มานุษยวิทยาและวัฒนธรรม. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- เอี่ยม ทองดี. (2546). วันวาน วันนี้ และพรุ่งนี้ของชาวนา. **ข้าวกับชาวนา** (หน้า 12–29). กรุงเทพฯ : มุลินีข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.